

## І ПРАФЕСАР, І КІРАЎНІК: НЕКАТОРЫЯ РАДКІ БІЯГРАФІІ М. М. НИКОЛЬСКАГА

Прозвішча гісторыка Мікалая Міхайлавіча Нікольскага не абмінулі шматлікія энцыклапедыі савецкіх часоў. А таксама і сучасныя. Наадварот, яго імя заўсёды падаецца як увасабленне тых вышынёў інтэлектуальнай творчасці, якіх змагла дасягнуць беларуская гістарычная навука за гады яе станаўлення і шпаркага прасоўвання наперад у XX стагоддзі. З асаблівым піетэтам аб вучоным, акадэміку Беларускай Акадэміі навук (з 1931 г.), член-карэспандэнт АН СССР (з 1946 г.), прафесару Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (з 1922 г.) пішуць усе гэтыя выданні, калі імкнуцца прадставіць не столькі фундаментальнасць яго прац па гісторыі рэлігіі і як аднаго з выбітнейшых савецкіх арыенталістаў, які «плодотворно работал в области истории Древнего Востока», але падкрэсліць тое, што ён быў актыўным удзельнікам «научно-атеистической пропаганды»<sup>1</sup>.

Сучасны погляд на навуковую спадчыну Мікалая Міхайлавіча значна шырэішы. Так, у асобным энцыклапедычным артыкуле ён названы як беларускі гісторык, усходазнавец, даследчык гісторыі рэлігіі, а таксама як даследчык этнаграфіі і фальклору Беларусі<sup>2</sup>. Звяртаецца ўвага на тое, што ён адметны сваёй манаграфіяй «История русской церкви», дзе паміж іншым даў «трапную характарыстыку Брэсцкай уніі і гісторыі уніяцкай царквы»<sup>3</sup>, і нават як аўтар асобнага выдання 1931 г. «Міфалогія і абрадаваць валачобных песень» і выдання 1956 г. «Происхождение и история белорусской свадебной обрядности». Таксама прыводзіцца факт, што Мікалай Міхайлавіч быў адным з трох дакладчыкаў ад Беларусі (разам з М. Я. Грынבלатам і А. М. Ляўданскім) на I Усесаюзным з'ездзе археолагаў і этнографіаў, які сабраўся ў Ленінградзе<sup>4</sup>. У іншым кантэксце можна знайсці сведчанне аб тым, што творчыя памкненні Нікольскага дазволілі яму прыняць удзел у рэдагаванні другога тома «Дакументаў і матэрыялаў па гісторыі Беларусі» (1940) (Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 3. Мн., 1996. С. 195). Хаця зусім справядліва ён па-ранейшаму характарызуецца як, у першую чаргу, вялікі знаўца «праблем гісторыі старажытнага Усходу»<sup>5</sup>.

Улічваючы тое, што навуковая спадчына Мікалая Міхайлавіча налічвае больш за 500 самых розных прац, цяжка не прымаць у разлік адны з іх і аддаваць перавагу другім, іншым па тэматыцы ў параўнанні з галоўным

навуковым накірункам, якога ён заўсёды прытрымліваўся ўсё сваё жыццё. Навуковы круггляд вучонага быў надзвычай шырокім. І ён у некаторай ступені быў абумоўлены як унутранымі памкненнямі, так і неабходнасцю прымяніць даследчыцкі талент да актуальных пытанняў беларускай гісторыі, а таксама як бы адлюстроўваць праз навуковую творчасць тая адміністрацыйныя пасады ад навукі і адукацыі, якія Нікольскаму амаль усё жыццё прыходзілася займаць.

Ёсць магчымасць зацікаўленаму чытачу дакрануцца і да некаторых фактаў з асабістага жыцця гэтага неардынарнага чалавека і вучонага. Даволі шырока вядома амаль легендарная гісторыя яго «выкрадання» партызанамі з акупіраванага фашыстамі Мінска і пераправы на самалёце на «Вялікую зямлю» — тым больш што аб гэтым сам Мікалай Міхайлавіч аставіў успаміны<sup>6</sup>, якія па некаторых абставінах удакладняюцца ўспамінамі яго жонкі Рахіль Абрамаўны<sup>7</sup>. Дэталі творчай і жыццёвай біяграфіі Нікольскага могуць быць успрыняты даследчыкамі, дзякуючы таму, што ў архівах сабраны і захоўваюцца асабістыя фонды вучонага, якія дапаўняюць адзін аднаго. Гэта перш-наперш матэрыялы Нацыянальнага архіва Беларусі, а таксама архіваў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Асобны яго фонд знаходзіцца і ў Цэнтральным навуковым архіве Расійскай Акадэміі навук. На падставе некаторых з гэтых сведчанняў Марат Бацвіннік, праўда, ужо дастаткова даўно, напісаў і надрукаваў невялікую асобную кнігу пра жыццёвы і творчы шлях Нікольскага<sup>8</sup>.

Але з біяграфіі Мікалая Міхайлавіча некалькі ў баку засталіся старонкі яго жыцця і дзейнасці як аднаго з першых арганізатараў (чытай — адміністратараў) вышэйшай адукацыі і навукі ў Беларусі, хаця многім добра вядома, што ён быў адным з 10 (на сённяшні час) дырэктараў Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі. А быў якраз у амаль самы складаны час яго дзейнасці — напрыканцы 30-х гг. і ў першыя пасляваенныя гады ўзнаўлення жыцця і творчасці (1937—1953)<sup>9</sup>. У гэтай сувязі цікава адзначыць, што калектыў навукоўцаў, якія выключна займаліся даследаваннем праблем беларускай гісторыі, доўгі час узначальваў сусветна вядомы спецыяліст-усходазнаўца. Нават у гэтым можна бачыць несумненны здольнасці Мікалая Міхайлавіча як кіраўніка-арганізатара навуковай творчасці калег «па цэху».

Між тым біяграфію Нікольскага неабходна разглядаць у першую чаргу з пункту гледжання яго дзейнасці ў

якасці арганізатара навучальнага і выхаваўчага працэсаў вышэйшай школы. У архіве БДУ маецца асабістая справа Мікалая Міхайлавіча, многія старонкі якой утрымліваюць звесткі не толькі

афіцыйныя, але і напісаныя яго рукой. Так, ён распавядае аб тым, што з лютага 1919 г. прыйшлося ў віхуры рэвалюцыйных падзей апынуцца ў Смаленску і ўзначаліць амаль што «першынец» савецкай універсітэцкай сістэмы — факультэт грамадскіх навук (ФГН). Яго арганізатарскі талент быў заўважаны чыноўнікамі ад адукацыі і калегамі: ужо з восені гэтага ж года яму была даручана пасада рэктара Смаленскага педінстытута, які ў хуткім часе быў ператвораны ва універсітэт. Менавіта з гэтай высокай пасады Нікольскага змог «перацягнуць» у Мінск, у Беларускі дзяржаўны універсітэт яго рэктар У. І. Пічэта. Чым прывабіў свайго калегу, аднадумца і амаль што аднагодка Уладзімір Іванавіч, можна толькі здагадацца. Але аб многім ускосна гавораць радкі архіўнай справы: Мікалай Міхайлавіч піша, што тут у Мінску ён «впервые получил возможность широко и полно развернуть научно-исследовательскую работу» па сваёй «ближайшей специальности — истории Израиля и Иудеи...»<sup>10</sup>. Гэта значыць, што вучоны спакусіўся на больш-менш прыстойныя ўмовы для працягнення сваёй любімай справы. І трэба адзначыць, што яны былі прадастаўлены: хоць і не адразу, але ў хуткім часе побыт і педагогічныя абавязкі прыйшлі ў пэўную гармонію з навуковай творчасцю.

Так, калі Мікалай Міхайлавіч і разлічваў на выключныя заняткі навукай, то толькі ў марах. Рэчаіснасць была яму добра вядомай: універсітэцкі гісторык у першую чаргу педагог, настаўнік і выхавацель. Навука ж з'яўляецца натуральным і неабходным падмуркам гэтай дзейнасці. Таму не дзіўна чытаць амаль адразу за вышэйпазначанымі радкамі сухія афіцыйныя звесткі — у якасці дэкана педагогічнага факультэта М. М. Нікольскі «правёў вялікую работу па яго арганізацыі ў складзе 4-х аддзяленняў»<sup>11</sup>.

«Прыжыванне» вучонага ў зруйнаваным і галодным Мінску было не занадта доўгім, але дастаткова цяжкім. Наўрад ці садзейнічала творчасці пражыванне некаторы час у службовай кватэры халоднага вучэбнага корпуса «Дома № 3 БДУ» па Універсітэцкай вуліцы, калі патрэбна было самому клапаціцца аб пабудове дапаўняльных печак ды рамонце кранаў у прыбіральні<sup>12</sup>. Праўда, амаль адразу яго паставілі на атрыманне «грашовага акадэмічнага забеспячэння» ад БелКУБУ: кіраўніцтва гэтай Беларускай Камісіі па паляпшэнні побыту вучоных у асноўным было прадастаўлена новымі калегамі Нікольскага па універсітэце<sup>13</sup>. А Пічэта праз А. Р. Чарвякова з упартай настойлівасцю адстойваў самыя дробязі, каб стварыць прыстойныя ўмовы жыцця і дзейнасці тых, каго ён запрашаў у Мінск на працу ў БДУ. Зразумела, што і Нікольскі быў узяты пад асабістую апеку рэктара. І гісторык адразу заявіў аб сабе як аўтарытэтны вучоны, адразу заваяваў прызнанне калег. Натуральна, што ён абсалютнай большасцю галасоў на

агульным пасяджэнні навуковых супрацоўнікаў універсітэта быў абраны 2 лістапада 1922 г. у першы склад Савета БДУ. У прынцыповасці поглядаў тагачасных прафесараў, якія абіралі яго ў Савет, сумняваюцца не прыходзіцца — з 13 кандыдатур прайшло толькі 5<sup>14</sup>.

У дакументах гэтых першых гадоў працы Нікольскага ў БДУ ён пазначаецца як «гісторык рэлігіі» і як «спецыяліст па гісторыі Усходу і старажытнаўрэйскай літаратуры». Таму універсітэцкія канцылярысты зусім справядліва запісвалі за ім і кіраўніцтва «кафедрай гісторыі Усходу»<sup>15</sup>. Але ўжо з іншай архіўнай справы высвятляецца, што вучоны, пачаўшы чытаць студэнтам факультэта грамадскіх навук лекцыі па гісторыі рэлігіі, узначаліў і кафедру гісторыі рэлігіі<sup>16</sup>. Фактычна так і было на самой справе, але з улікам таго, што некаторы час загадчык уасабляў гэтыя адміністрацыйна-акадэмічныя адзінкі толькі сабой, што было характэрным для дзейнасці універсітэта амаль на працягу ўсіх 20-х гг. Найбольш важным было не існаванне той ці іншай кафедры, а якраз узровень і накірункі навуковай і педагогічнай кваліфікацыі тых, хто толькі і мог пакласці яе пачатак. Нікольскаму адразу ж прыйшлося актыўна ўключыцца ў навучальны працэс БДУ, унесці ў падрахоўку студэнтаў ФГН і педагогічнага факультэта новыя, зусім незвычайныя для маладой беларускай вышэйшай школы курсы. На першых парах яго асноўная праца разгортвалася ў студэнцкіх аўдыторыях ды сваім хатнім рабочым кабінэце. Ён чытаў курсы па гісторыі Усходу, гісторыі старажытнаўрэйскай літаратуры і ўводзіны ў гісторыю Ізраіля, вёў тры «семінары». Ува многім яго курсамі быў як бы «запоўнены» вучэбны план асобнай яўрэйскай секцыі педфака: тут Мікалай Міхайлавіч чытаў «біблейскую крытыку», «яўрэйскую гісторыю», «яўрэйскі фальклор», «яўрэйскую археалогію» і інш<sup>17</sup>.

Адначасова разгортвалася тая праца, за пошукам належных умоў для якой і прыехаў у Мінск Мікалай Міхайлавіч. Гэта была карпатлівая «кабінетная» праца над дзіўнымі для многіх старажытнымі тэкстамі і малюнкамі дзеля знаходжання адказаў на векавыя пытанні аб месцазнаходжанні «праардзімы» чалавечай цывілізацыі і яе ўплыву на наступныя этапы гісторыі. На першым часе хапала старога навуковага «багажу» — артыкулы для стаўшага выходзіць у 1922 г. зборніка навуковых прац універсітэцкіх вучоных (Труды Белорусского Государственного Университета в Минске) Нікольскі відавочна вынуў са свайго навуковага

архіва. У першым нумары універсітэцкіх «Трудов» быў надрукаваны яго артыкул «Феодалные отношения в Древнем Израиле»<sup>18</sup>, а літаральна праз колькі месяцаў, ужо у другім «здвоеным» нумары ён зноў быў прадстаўлены сваім артыкулам «Керубы по данным библии и восточной археологии»<sup>19</sup>. Гэты нумар выйшаў з

нагоды 1-й гадавіны Беларускага універсітэта — 30 кастрычніка 1922 г. Таму ён быў адметны тым, што ўпершыню ў ім да артыкула Нікольскага быў змешчаны дадатак з некалькімі выявамі гэтых керубаў. І сёння наўрад ці многім гісторыкам вядомы сэнс дэфініцыі «керубы» («огромные изваяния в Соломоновом храме...»), як адразу вызначае сутнасць гэтага тэрміна вучоны). А для тагачаснага беларуса і зусім дзіўным было дакрануцца да гэтага ўзроўню навуковага даследавання, якое раптам стала ўвасабляць беларускую навуку. Мы вельмі недаацэньваем, нават разважаючы над гэтым асобным прыкладам, тую велізарную ролю, якую адыграла ў развіцці ўсіх пластоў культуры і ўвогуле цывілізаванасці на беларускай зямлі першая «кагорта» прафесараў, прыехаўшая ў Мінск для працы ў БДУ. У тым ліку і ролю Мікалая Міхайлавіча Нікольскага.

І наступныя нумары «Трудов» (з № 4—5 — ужо «Прац») БДУ не абыззіліся без яго артыкулаў такога высокага навуковага кшталту. Нават дзіўна цяпер, у пачатку XXI ст., адшукваць нож для паперы, каб разрэзаць лісты гэтых зборнікаў і азнаёміцца з мудрагелістымі тэкстамі. Прайшло ўжо каля гадоў, а некаторыя артыкулы так і не знайшлі свайго чытача, хаця тыраж быў усяго 1 тыс. экзэмпляраў, а кніг у пачатку 20-х гг. катастрафічна не хапала. Мабыць, вельмі высокай была навуковая «планка» работ вучонага, што і сёння падняцца да яе пад сілу нямногім.

Адна справа, калі твая навуковая кваліфікацыя садзейнічае развіццю самой навукі, а ты, як вучоны, імкнешся і дасягаеш пастаўленай перад сабой мэты праз свабоду творчасці. Другая ж — калі ты абавязаны рабіць тое, што толькі на першы погляд зыходзіць з тваёй прафесіі і кваліфікацыі. Гэта часцей за ўсё адбываецца тады, калі інтэлігент становіцца аб'ектам зацікаўленасці з боку ўлад, калі яго здольнасці могуць быць накіраванымі на рэалізацыю нейкіх «общественных нужд». Далёка не заўсёды яны ўваходзяць у гармонію з навуковай творчасцю і ўнутранымі перакананнямі інтэлігенцыі. Яна вельмі часта стаіць перад выбарам: ці то не здрадзіць аб'ектыўнай ісціне і таму магчыма ўвайсці ў процідзеянне з уладамі, ці то прыняць іх «правілы гульні» і тым самым забяспечыць дастаткова камфортнае існаванне і побыт (а адначасова прадоўжыць напаяўлегальныя доследы ў пошуках навуковай аб'ектыўнасці).

Як і ўся першая савецкая інтэлігенцыя «старой» фармацыі, Мікалай Міхайлавіч, як можна меркаваць, вывучаючы радкі яго доўгай і насычанай падзеямі біяграфіі, не раз вымушаны быў для сябе вырашаць гэтую дылему. Пэўна, такое пытанне паўстала перад ім, калі ён быў запрошаны да ўдзелу ў «Саюзе ваяўнічых бязбожнікаў». Яго навуковы аўтарытэт у дадзеным выпадку быў запатрабаваны, відаць, таму, што ў канцы 20-х гг. улады ўсва-

домілі тое, што ранейшыя радыкальныя метады патрэбна было замяніць пашырэннем культурна-асветніцкай работы сярод вернікаў. Наколькі яго навуковая і грамадская праца адпавядала запытам улад і была ў русле бальшавіцкіх устаноў можна меркаваць хаця б з таго, што яна аказалася пад зверхкрытычным праглядам апантаных абаронцаў чысціні марксісцка-ленінскай гістарычнай навукі з радоў Таварыства гісторыкаў-марксістаў БССР. У пачатку 30-х гг. вывучэнне і выкладанне гісторыі стала прадметам вострых дыскусій, у якіх гэтае Таварыства займалася пошукам праяўленняў «ідэялогіі контррэвалюцыйнага нацыянал-дэмакратызму і вялікадзяржаўнага шавінізму». У дачыненні да дзейнасці Мікалая Міхайлавіча, які амаль выключна працягваў займацца вельмі спецыфічным прадметам даследаванняў, такая ідэалагічная пільнасць можа быць успрынята залішняй, нават дзіўнай. Другая справа, калі жорсткаму ціску сталі падвяргацца працы па беларускай гісторыі і дзейнасць у русле беларускага нацыянальна-культурнага адраджэння Пічэты, Ігнатоўскага, Кернажыцкага, Дудкова і інш. Але тут нагадваецца цікавы факт з гісторыі БДУ ад 26 верасня 1922 г., які мае непасрэднае дачыненне да Нікольскага. Пад гэтай датай зафіксаваны зварот ГПУ рэспублікі з запатрабаваннем тэрмінова даслаць спіс прафесараў універсітэта, якія рыхтавалі да друку першы выпуск «Трудов» БДУ. А сярод 10 пададзеных анкет былі сведчанні і на Мікалая Міхайлавіча<sup>20</sup>. Зразумела, адзін з тых, ад каго залежала «навуковая выверанасць» узятага пралетарскай рэвалюцыяй курсу, але які быў прадстаўніком інтэлігенцыі, тым больш «старой», павінен быў знаходзіцца пад пільнай увагай адпаведных карных органаў савецкай улады. Тым больш той, хто з'яўляўся не проста прафесарам вышэйшай адукацыйна-ідэалагічнай дзяржаўнай установы, але быў адным з яе кіраўнікоў (сам Нікольскі потым адзначаў, што ён «один из организаторов и старейших работников БГУ»<sup>21</sup>).

Запрашэнне Мікалая Міхайлавіча ў Мінск у 1922 г. было звязана не толькі з тым, каб запрасіць вядомага спецыяліста-гісторыка, але і выкарыстаць яго вопыт арганізатара савецкай універсітэцкай адукацыі. Таму натуральна, што адразу ён быў уведзены ў склад прадметнай камісіі факультэта грамадскіх навук. А на той

час прадметныя камісіі адыгрывалі выключную ролю ў наладжванні і кіраванні навучальным працэсам. Праз некалькі месяцаў Нікольскі быў прызначаны намеснікам дэкана (ім быў Усевалад Ігнатоўскі) толькі што арганізаванага педагагічнага факультэта, які фактычна быў вылучаны з арганізацыйнай структуры ФГН. Улічваючы той факт, што кіраваць новым факультэтам Ігнатоўскі мог толькі ўскосна, бо займаў высокую пасаду наркома адукацыі, то Нікольскі як яго намеснік фактычна адразу стаў першай асобай на факультэце. Гэтае становішча ў жніўні 1922 г. набыло

юрыдычнае афармленне — Мікалаі Міхайлавіч быў прызначаны дэканам (праўда, другія архіўныя звесткі паведамляюць, што і ў 1922/23 навучальным годзе Ігнатоўскі працягваў заставацца дэканам<sup>22</sup>. На пасадзе дэкана Нікольскі працаваў амаль 4 поўных гады<sup>23</sup>.

Амаль што першым заданнем, якое было даручана Мікалаю Міхайлавічу асабіста рэктарам Пічэтай і якое мела агульнауніверсітэцкую значнасць, была камандзіроўка ў Смаленск з мэтай адбору для БДУ кніг і музейных рарытэтаў зачыненага Смаленскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута<sup>24</sup>. Тут спатрэбілася дасведчанасць Нікольскага ў адміністрацыйных колах Смаленска: пераадолець бюракратызм савецкіх чыноўнікаў ні кожнаму інтэлігенту было па сілах. А ён зрабіў усё магчымае, каб неабходнае вучэбнае абсталяванне было перададзена ў Мінск. Але галоўным накірункам дзейнасці прафесара стала наладжванне вучэбнага працэсу на педфаку. Ён становіцца першым старшынёй гістарычнай прадметнай камісіі гэтага факультэта (дарэчы, у яе склад уваходзілі Пічэта, Перцаў і іншыя выбітныя гісторыкі). Адрашэнняў гэтай камісіі залежалі ўсе бакі дзейнасці факультэта: ад вызначэння прадметаў вучэбнага плана да матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння<sup>25</sup>.

На пасадзе дэкана Нікольскі асабіста займаўся пытаннямі прыёму студэнтаў ва ўніверсітэт. Самі правілы прыёму былі распрацаваныя ў ліпені 1922 г. з яго ўдзелам камісіяй пад старшынствам Пічэты<sup>26</sup>. Па гэтых пытаннях ён неаднойчы выступаў на пасяджэннях Праўлення БДУ, удзельнічаў у адпаведнай рабоце калегіі наркамсветы. Нават выпрацоўка праекта аб парадку аплаты працы прафесараў і выкладчыкаў БДУ стала адным з яго службовых і адначасова грамадскіх даручэнняў<sup>27</sup>. Разам з тым яму прыходзілася адстойваць чысціню акадэмічнай работы, калі заўзятых чыноўнікаў з Глаўпрафадукацыі спрабавалі прымусіць некаторых выкладчыкаў педфака авансам ставіць залікі некаторым «пралетарскім» студэнтам. Яго аўтарытэт прафесара, усяго толькі аднаго з 20—30 ўніверсітэцкіх прафесараў на пачатку дзейнасці БДУ, дазваляў весці выніковую барацьбу з намаганнямі такога кшталту. Адносіны да людзей такога ўзроўню з боку беларускага савецкага чыноўніцтва пакуль што былі дастаткова паважнымі.

Таму і вырашэнне пытання аб сысканні з Вышэйшай партшколы 300 чырвонцаў за перададзены ёй ад БДУ музей першабытнай культуры і гісторыі рэлігіі было даручана Мікалаю Міхайлавічу<sup>28</sup>. Гэтае даручэнне было, як можна зразумець, для Нікольскага вельмі цяжкім: ён ініцыяваў стварэнне гэтага музея і зрабіў амаль немагчымае, каб музей 3 сакавіка 1924 г. адчыніў свае дзверы не толькі для студэнтаў ўніверсітэта, але і ўсіх жадаючых пазнаёміцца з беларускімі старажытнасцямі. У арсенале наву-

чальных сродкаў педфака застаўся толькі асобны кабінет рэлігіі, які таксама быў створаны дэканам-гісторыкам<sup>29</sup>. Шмат часу адымалі пасяджэнні розных камісій пры Глаўпрафадукацыі БССР, асабліва калі там ў каторы раз разглядаліся бясконцыя змены ў навучальных планах<sup>30</sup>. Вышэйшая школа павінна была паспець (і нават апярэдзіць, каб акрэсліць магчымыя накірункі дзейнасці) за зменамі ў развіцці дзяржаўным і грамадскім.

Між тым прафесар працягваў выкладаць сваю любімую гісторыю старажытнага Усходу і гісторыю ранняга хрысціянства на сацыяльна-гістарычным аддзяленні «свайго» педагагічнага факультэта, а таксама гісторыю Ізраіля і біблейскую літаратуру на яўрэйскай секцыі яго ж этнолага-лінгвістычнага аддзялення. Накірункі вучэбных курсаў Мікалаі Міхайлавіч імкнуўся пастаянна абнаўляць. І гэтая праца, як і праца над старажытнымі тэкстамі, усё больш і больш становілася прываблівай. Быць кіраўніком ад адукацыі для сапраўднага вучонага не сутнасць яго жыццёвай кар’еры, а простае вызначэнне дасягнутага ўзроўню грамадскага прызнання. Для некаторых кіруючая пасада становілася нават нейкай праявай ахвяравальнасці, якую ў пэўных абставінах вучоны павінен быў пакласці на «алтар» гэтага прызнання. Можна меркаваць, што і Мікалаі Міхайлавіч Нікольскі шторааз вымушаны быў прыносіць гэтую ахвяру: спачатку пагадзіўшыся быць адным з кіраўнікоў і арганізатараў беларускай савецкай ўніверсітэцкай адукацыі, а потым — кіраўніком беларускай савецкай гістарычнай навукі. Яму ўдалося знайсці ў сябе сілы ўдасканальваць свой даследчыцкі талент і актыўна працаваць на ніве «чыстай» навуковай творчасці, а адначасова шмат зрабіць для станаўлення дзвюх важнейшых цывілізацыйных сфер Беларусі — вышэйшай адукацыі і навукі. І ва ўмовах складанай эвалюцыі грамадска-палітычных і культурных працэсаў не страціць свой чалавечы гонар і павагу калег-сучаснікаў і нашчадкаў.

- <sup>1</sup> Беларуская Савецкая Энцыклапедыя. Т. 12. Мінск, 1975. С. 423.  
<sup>2</sup> Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 3. Мінск, 1996. С. 327.  
<sup>3</sup> Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 5. Мінск, 1999. С. 98.  
<sup>4</sup> Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 3. Мінск, 1996. С. 212.  
<sup>5</sup> Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Т. 2. Мінск, 1994. С. 491.  
<sup>6</sup> Археаграфічны ежгоднік за 1982 год. М., 1983. С. 269-275.

- <sup>7</sup> *Нікольская, Р. А.* Николай Михайлович Никольский. Воспоминания / Р. А. Никольская // Вытокі гістарычнай навукі БДУ: зб. навук. артыкулаў, прысвечаных 125-годдзю з дня нараджэння акадэмікаў М. М. Нікольскага і У. М. Перцава і 70-годдзю гіст. фак. БДУ / пад рэд. А. А. Яноўскага. Мінск, 2005. С. 16-25.  
<sup>8</sup> *Ботвинник, М. Н.* М. Никольский / М. Н. Ботвинник. Минск, 1967.  
<sup>9</sup> Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (Да 70-годдзя ўтварэння) / М. П. Касцюк [і інш.]. Мінск, 1999. С. 20.  
<sup>10</sup> Архив БГУ. Опись личных дел преподавательского состава с учеными степенями и званиями до 1975 г. Д. 17. л. 2.  
<sup>11</sup> Архив БГУ. Опись личных дел преподавательского состава с учеными степенями и званиями до 1975 г. Д. 17. л. 2.  
<sup>12</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 19. л. 10.  
<sup>13</sup> Труды Белорусского Государственного Университета в Минске. 1922. № 2—3. С. 369.  
<sup>14</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 39. л. 16.  
<sup>15</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 55. л. 77.  
<sup>16</sup> Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НА РБ). Ф. 6. Воп. 1. Спр. 124. л. 190.  
<sup>17</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 19. л. 25.  
<sup>18</sup> Труды Белорусского Государственного Университета в Минске. 1922. № 1. С. 92-116.  
<sup>19</sup> Труды Белорусского Государственного Университета в Минске. 1922. № 2—3. С. 198-228.  
<sup>20</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 54. л. 37-37а.  
<sup>21</sup> Археаграфічны ежгоднік за 1982 год. М., 1983. С. 269.  
<sup>22</sup> НА РБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 213. л. 246 зв.  
<sup>23</sup> Архив БГУ. Опись личных дел преподавательского состава с учеными степенями и званиями до 1975 г. Д. 17. л. 2.  
<sup>24</sup> *Яноўскі, А. А.* Гартаючы архіўныя старонкі (М. М. Нікольскі і У. М. Перцаў на пачатку дзейнасці БДУ) / А. А. Яноўскі // Вытокі гістарычнай навукі БДУ: зб. навук. артыкулаў, прысвечаных 125-годдзю з дня нараджэння акадэмікаў М. М. Нікольскага і У. М. Перцава і 70-годдзю гіст. фак. БДУ / пад рэд. А. А. Яноўскага. Мінск, 2005. С. 9-16.  
<sup>25</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 39. л. 18.  
<sup>26</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 60. л. 28.  
<sup>27</sup> НА РБ. Ф. 101. Воп. 1. Спр. 3534. л. 120.  
<sup>28</sup> НА РБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 213. л. 362.  
<sup>29</sup> НА РБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 112. л. 71.  
<sup>30</sup> НА РБ. Ф. 205. Воп. 1. Спр. 86. л. 7.